

Куракін Олександр Миколайович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стабільність, організованість та впорядкованість відносин у будь-якому суспільстві вимагає глибокого соціально-нормативного регулювання, відсутність якого ставить під сумнів саме існування соціуму. Таке регулювання здійснюється великою кількістю різноманітних правил, що складають єдину систему соціального регулювання – яскравий показник ступеня економічного, соціально-політичного та духовного розвитку суспільства, якості життя людей, історичних і національних особливостей країни, характеру державної влади тощо. Особливе місце в цій системі посідають норми права. Відповідно, правове регулювання теж є соціальним, хоча не будь-яке соціальне регулювання є правовим. Незважаючи на суттєві розбіжності, правове регулювання все ж включає в себе потужний соціальний механізм. За своїми властивостями, регулятивними якостями та соціальною енергією правове регулювання набуло значення провідного регулятора, що розв'язує найважливіші завдання суспільного розвитку.

Вся система соціального регулювання, її функціонування і розвиток неминуче пов'язується з правом, а правове регулювання називають впливом на поведінку учасників суспільних відносин в інтересах суспільства за допомогою правових норм [5, с. 62] або дією права на суспільні відносини певних юридичних засобів [6, с. 69].

Базовим інструментом серед цих засобів є право, специфіка регулятивної ролі якого пов'язана із представницько-зобов'язуючим характером більшості його складових – правил поведінки. Суть його зазвичай зводиться до встановлення виду та міри забезпечуваної державою поведінки учасників суспільних відносин, їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [1, с. 75].

Подібний позитивістський підхід викликає сумніви при його застосуванні до правового впливу, адже правовий інструментарій впливу на суспільні відносини утворює систему правових засобів, а інші соціальні регулятори такого інструментарію не мають. При цьому набір правових засобів, спрямований на впорядкування найбільш важливих, істотних, загальнозначущих відносин, знаходиться в розпорядженні насамперед держави, обійтися без якого вона не в змозі [6, с. 25]. Але, спираючись на розуміння правового впливу як процесу впливу права спеціальними правовими засобами та іншими правовими яви-

щами на соціальне життя, свідомість і поведінку людини [10, с. 378], не можна заперечувати, що юридичні норми виконують також і загальносоціальні функції. Вони впливають на правосвідомість та правову культуру осіб, а це дає підстави з великою долею вірогідності стверджувати, що засоби правового регулювання слугують водночас і засобами правового впливу.

Виходячи з характеристики системи засобів, способів і завдань, зазначимо, що правовий вплив тісно пов'язаний із природничими теоріями права. Наприклад, результативність правового регулювання у державах релігійно-звичайової (традиційної) правової системи забезпечується, крім іншого, і релігійною свідомістю. Тобто аксіологічні та правові установки людини нерідко є визначальними чинниками щодо її свідомості та поведінки.

Отже, поняття «правовий вплив» охоплює розуміння права у двох площинах – природній та юридичній, а «правове регулювання» відповідає виключно юридичному трактуванню права.

Окремі дослідники вважають, що правове регулювання – це не тільки упорядкування суспільних відносин державою правовими засобами, але й їх юридичне закріплення, охорона та розвиток, а правовий вплив здійснюється за допомогою як правових, так і неправових засобів. [7, с. 488]. Інші розрізняють власне регулювання та вплив у процесі регулювання [2, с. 26]. Таким чином, більшість вчених розмежовують правове регулювання з більш масштабним, на їх думку, явищем – правовим впливом, що охоплює, крім правового регулювання, також прояви дії права, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією його прямого призначення в суспільстві – визначенням вираженої ззовні поведінки соціальних суб'єктів.

Отже, правовий вплив виступає частиною системи соціального регулювання суспільних відносин, що, на думку В.М. Корельського та В.Д. Перевалова, посідає особливе місце в системі управління суспільством, оскільки є одним з важливих організаційних чинників, що спрямовані на забезпечення ефективності практичної діяльності людей [8, с. 435].

Вважаємо, що змістовне навантаження аналізованих категорій є близьким і навіть частково збігається, але не тотожне. Обсяг поняття «вплив» ширше ніж поняття «регулювання», тому що перше передбачає регулювання за допомогою як правової норми, так й інших правових засобів і форм впливу на поведінку людей. І тому зводити правові засоби й форми впливу права на суспільні відносини тільки до правового регулювання є недоцільним.

На підставі узагальнення поглядів учених та семантичного аналізу термінів «регулювати» й «впливати» можна дійти висновку про відмінність понять «правове регулювання» та «правовий вплив», яке полягає в тому, що, по-перше, регулювання здійснюється лише за допомогою норм, а вплив – одночасно і системи дій, тобто всіх форм впливу, включаючи нормативне регулювання; по-друге, правове регулювання націлено на поведінку та дії учасників суспільних відносин, а правовий вплив спрямований також і на думки та почуття; по-третє, правовий вплив визначає межі майбутньої вольової дії,

яку буде піддано правовому регулюванню.

Аналогічної позиції дотримуються М.С. Кельман та О.Г. Мурашин, які підкреслюють, що «правовий вплив» є ширшим за обсягом, ніж «правове регулювання» [3, с. 341]. Загальність правового впливу відносно правового регулювання вони пояснюють тим, що перший охоплює, крім другого, й інші дії права, в тому числі виховну, ціннісно-орієнтаційну, інформаційну. У той же час С.Л. Лисенков і В.В. Копейчиков звертають увагу на те, що вказані явища відрізняються один від одного не тільки предметом спрямованості, а й своїм механізмом. Вони аргументують власну позицію тим, що предмет правового впливу є значно ширшим за предмет правового регулювання (під вплив права потрапляють й ті відносини, які правом не регулюються), яке здійснюється виключно за допомогою юридичних засобів, на відміну від правового впливу, який реалізується за допомогою і неюридичних важелів (соціальних, ідеологічних, психологічних тощо) [9, с. 217].

Зазначимо, що останнім часом точаться наукові дискусії навколо проблеми розмежування категорій «правовий» та «юридичний». Вважаємо, що зводити сучасне розуміння поняття «право» до абсолютного заперечення його нормативного характеру є недоцільним, рівно як і розуміти його лише в юридичному аспекті. Праворозуміння не має підстав для жорсткого протиставлення закону і права. Навпаки, право вимагає визначення закону в правовій площині. На думку В.М. Кудрявцева, необхідно твердо відстоювати єдність духу і букви закону, інше розхитує правовий порядок та веде до волюнтаризму, а потім й до свавілля, повертаючи нас до «революційних» часів, які аж ніяк не сприяють стабільності в суспільстві [4, с. 8].

Будь-яка діяльність людини опосередкована її потребами, і подібний напрям наукової думки обумовлений потребами сьогодення. Порушення прав і свобод людини та громадянина, недосконалість чинного національного законодавства, неадекватне відображення в ньому існуючих реалій потребують оновлення праворозуміння, яке б відмежовувало категорію «право» від загальнообов'язкових норм, що встановлюються державою.

Література

1. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М.И. Байтин ; 2-е изд., доп. – М. : Право и государство, 2005. – 544 с.
2. Витченко А.М. Метод правового регулирования социалистических общественных отношений / под ред. М.И. Байтина. – Саратов : Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1974. – 161 с.
3. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2005. – 475 с.
4. Кудряцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология/ В.Н. Кудрявцев – М. : Наука, 1982. – 287 с.
5. Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования : учеб. пособ. для юрид. институтов и факульт. / И.И. Лукашук. – К. : Вища школа, 1980. – 165 с.
6. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве / В.В. Гриб, Н.П. Курцев, А.В. Малько ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2003. – 250 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф Скакун ; пер. з рос. – Хар-

ків : Консум, 2001. – 656 с.

8. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов и факульт. / под ред. В.М. Корельського та В.Д. Перевалова. – М. : ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 570 с.

9. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. / за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

10. Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков ; 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015; Ліра ЛТД. – 468 с.

Курінний Євген Володимирович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
та господарського права
Запорізького національного університету

ПРАВОВІ ПОТРЕБИ ЯК ЗАТРЕБУВАНА КАТЕГОРІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ

Складна соціально-політична ситуація, що тривалий час існує в Україні, потребує свого довгоочікуваного розв'язання. Не останнє, а скоріш провідне місце у цих процесах соціального оздоровлення належить засобам вітчизняного права, використовуючи які слід покладатись не тільки на чинний, перевірений часом правовий арсенал, а й на принципово новий, оригінальний, об'єктивно затребуваний інструментарій, потенційна ефективність якого буде не тільки доведена теоретично, а й перевірена «на марші» нарешті реально розпочатих соціальних трансформацій.

Серед згаданих вище новітніх правових засобів особливо хотілося б зупинитись на такій майже невідомій категорії, як правові потреби (далі – правопотреби), яка поки що не виправдано залишається поза увагою вітчизняних правників-науковців.

На актуалізацію вивчення проблеми правопотреб нас фактично спонукає необхідність продовження творчого пошуку та подальших теоретичних розробок, пов'язаних з такою категорією, як «об'єкт права», розпочатого під час підготовки нашого дисертаційного дослідження «Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного реформування». Саме тоді нами було запропоновано визначення об'єкта права як сукупності різноманітних потреб та інтересів, реалізація яких забезпечується правовою регламентацією і відбувається у форматі відповідних видів владної діяльності [1, с. 91].

Як бачимо, правопотреби є похідними від категорії «потреби» (соціальні потреби), котрі у свою чергу є ключовим елементом визначення «об'єкта права» (за аналогією, як суспільні відносини є невід'ємною складовою поняття предмета правового регулювання).